

Nr 12.

Ankom till riksdagens kansli den 16 maj 1941 kl. 4 e. m.

Konstitutionsutskottets memorial angående granskning av de i statsrådet förda protokoll.

Till konstitutionsutskottet hava på därom hos vederbörande gjord framställning blivit överlämnade de under tiden från och med den 10 januari 1940 till och med den 9 januari 1941 i statsrådet förda protokoll, nämligen över

justitiedepartementsärenden från och med den 12 januari 1940 till och med den 3 januari 1941;

justitieärenden från och med den 12 januari 1940 till och med den 30 december 1940;

utrikesdepartementsärenden från och med den 12 januari 1940 till och med den 3 januari 1941;

försvarsärenden från och med den 12 januari 1940 till och med den 3 januari 1941;

socialärenden från och med den 12 januari 1940 till och med den 3 januari 1941;

kommunikationsärenden från och med den 12 januari 1940 till och med den 3 januari 1941;

finansärenden från och med den 12 januari 1940 till och med den 3 januari 1941;

ecklesiastikärenden från och med den 12 januari 1940 till och med den 3 januari 1941;

jordbruksärenden från och med den 12 januari 1940 till och med den 3 januari 1941;

handelsärenden från och med den 12 januari 1940 till och med den 3 januari 1941; samt

folkhushållningsärenden från och med den 12 januari 1940 till och med den 3 januari 1941.

Därjämte hava på därom särskilt gjorda framställningar till utskottet överlämnats

dels utdrag av det över justitiedepartementsärenden den 7 mars 1941 förda protokoll, i vad det avser ärendet nr 163 angående konfiskation av vissa skrifter,

dels utdrag av det över justitiedepartementsärenden den 21 mars 1941 förda protokoll i vad det avser ärendet nr 167 angående konfiskation av viss skrift,

dels utdrag av det över finansärenden den 14 mars 1941 förda protokoll, i vad det avser ärendet nr 4 angående undantag beträffande vissa varor från skatteplikt enligt förordningen om allmän omsättningsskatt,

dels protokollet över jordbruksärenden den 31 januari 1941, i vad det avser ärendet nr 31 angående avskrivning av ett från Västerbottens lappfond beviljat lån för inköp av livrenar,

dels protokollet över jordbruksärenden den 14 februari 1941, i vad det avser ärendet nr 92 angående statens tecknande av aktier i Aktiebolaget Träkolsbriketter m. m.,

dels protokollet över handelsärenden den 17 januari 1941, i vad det avser ärendet nr 5 angående visst utförseltillstånd,

dels ock protokollet över handelsärenden den 18 april 1941, i vad det avser ärendet nr 4 angående visst utförseltillstånd.

A.

Vid den granskning av omförmälda protokoll och protokollutdrag, som i överensstämmelse med grundlagens föreskrift av utskottet företagits, har anledning icke förekommit att mot någon ledamot av statsrådet tillämpa § 106 regeringsformen, vilket utskottet får för riksdagen

anmäla.

B.

Vid granskningen av statsrådsprotokollen har utskottet däremot funnit nedan i denna avdelning omförmälda ärende jämlikt § 107 regeringsformen föranleda anmärkning.

(Protokoll över finansärenden den 14 mars 1941.)

På föredragning och hemställan av chefen för finansdepartementet, statsrådet Wigforss, utfärdade Kungl. Maj:t den 14 mars 1941 kungörelse om undantag beträffande vissa varor från skatteplikt enligt förordningen den 13 december 1940 (nr 1000) om allmän omsättningsskatt.

Kungörelsen, som utkom från trycket den 19 mars 1941 och skulle träda i kraft den 1 april 1941, är av följande lydelse:

»Kungl. Maj:t har, med stöd av 2 § 3 mom. förordningen den 13 december 1940 om allmän omsättningsskatt, funnit gott förordna, att allmän omsättningsskatt icke skall utgå vid försäljning eller uttag från rörelse av

medel för betning av utsäde, s. k. A. I. V.-vätska avsedd för konservering av foder, bakteriekulturer till växter samt saltsten och hösalt;

kalciumpkarbid;

takpapp och annan impregnerad byggnadspapp, tjära och tjärolja av alla slag, asfalt, bitumenmattor, isoleringsmattor, reveteringsmattor och reveteringsväv.»

I det i kungörelsen åberopade 3 mom. i 2 § förordningen om allmän omsättningsskatt stadgas, att »Kungl. Maj:t äger förordna om ytterligare undan-

tag från skatteplikt beträffande särskilda varor eller varugrupper». Till stöd för denna bestämmelse hade föredragande departementschefen i det till propositionen (nr 3) till 1940 års urtima riksdag med förslag till förordning om allmän omsättningsskatt fogade utdraget av statsrådsprotokollet framhållit, att han ansåge ett dylikt stadgande icke gärna kunna undvaras i en lagstiftning sådan som den förevarande, vars verkningar vore lika vittgående som svåröverskådliga. I anledning härav samt av en inom riksdagen väckt motion med yrkande om att förevarande bestämmelse skulle utgå ur förordningen, framhöll första särskilda utskottet i sitt av riksdagen godkända utlåtande (nr 10) över propositionen, vartill hänvisades i riksdagens skrivelse (nr 79) i ämnet, att av departementschefens åberopade uttalande »drar utskottet den slutsatsen, att ifrågavarande bemyndigande är avsett att begagnas endast för sådana nu oförutsedda fall, då alldeles särskilt starka skäl tala därför och då omständigheterna icke medgiva frågans hänskjutande till riksdagen. Under förutsättning, att bemyndigandet erhåller denna snäva uttolkning, anser utskottet stadgandet kunna och böra kvarstå.»

Utan att ingå i bedömande av frågan, om de båda övriga förutsättningarna i detta vederbörande utskotts av riksdagen godkända uttalande voro förhanden vid utfärdandet av förevarande kungörelse, nödgas utskottet konstatera, att den tredje förutsättningen, nämligen att omständigheterna icke medgiva frågans hänskjutande till riksdagen, uppenbarligen icke förelåg. Författningen utfärdades nämligen den 14 mars 1941, alltså vid en tidpunkt då riksdagen var samlad. Kungörelsen har för övrigt av vederbörande icke ens ansetts vara av brådskande natur, vilket följer såväl därav, att de till grund för densamma liggande framställningarna och remissyttrandena avgåvos under tiden 9 januari—12 februari 1941, som därav att den först trädde i kraft mera än två veckor efter utfärdandet. Då den förevarande kungörelsen sålunda såväl kunnat som bort underställas riksdagen, har utskottet funnit sig ej kunna undgå att besluta anmärkning mot föredragande departementschefen, statsrådet Wigforss, vilket utskottet får för riksdagen

anmäla.

Närvarande: Herrar Andersson i Ovanmyra, Holmström, Källman, Per Andersson, Herlitz, Fredrik Ström, John Gustavson, Karl August Johanson*, Hårdin, Albertsson*, Elmgren*, Lindmark*, Andersson i Igelboda*, Nilsson i Göteborg*, Arnemark, Spångberg och Larsson i Julila*, fru Björck och herr von Friesen*.

* Ej närvarande vid justeringen.

C.

Vid granskningen av statsrådsprotokollet har utskottet uppmärksammat nedan omförmälda förhållande, som utskottet, utan allt i anledning därav besluta anmärkning enligt § 107 regeringsformen mot ledamot av statsrådet, ansett sig böra bringa till riksdagens kännedom.

I lagen den 1 juni 1894 angående tiden för allmänna författningars trädande i kraft stadgas, att i Svensk författningssamling införd lag eller annan allmän författning, i vilken icke blivit utsatt viss tid, varifrån den kommer att gälla, eller av vars lydelse icke framgår, att den genast efter utfärdandet länder till efter rättelse, skall träda i kraft fyra veckor efter den dag, då lagen eller författningen, enligt därå meddelad uppgift, från trycket utkommit. Vidare innehåller 4 § i kungörelsen den 4 januari 1928 angående Svensk författningssamling en bestämmelse om att författning bör, där ej särskilda omständigheter till annat föranleda, från trycket utkomma å sådan tid, att den kan vara vederbörande myndigheter tillhanda, innan författningen träder i kraft.

En av konstitutionsutskottet vid föregående års lagtima riksdag företagen granskning av de under år 1939 i Svensk författningssamling införda författningarna gav bl. a. vid handen, att av de av Kungl. Maj:t under året utfärdade författningarna endast omkring en fjärdedel trätt i kraft fyra veckor eller senare från kungörandet. I de allra flesta fall hade däremot bestämts, antingen att författningen skulle träda i kraft å viss dag, innan fyra veckor förflutit från kungörandet, eller också att ikraftträdandet skulle äga rum omedelbart, genast efter utfärdandet eller dagen efter den då författningen enligt därå meddelad uppgift från trycket utkommit i Svensk författningssamling. Vidare märktes ett betydande antal fall, i vilka författningarna antingen i sin helhet eller i vissa delar skulle lända till efter rättelse från ett datum före kungörandet.

Nämnda förhållande föranledde konstitutionsutskottet att i sitt dechargebetänkande (nr 17) till föregående års lagtima riksdag uttala följande: »Vid bedömandet av nu anförda uppgifter har utskottet icke förbisett, att ett särskilt snabbt ikraftträdande eller en föreskrift om retroaktiv tillämpning under stundom påkallats av tungt vägande skäl. Den senare tidens omfattande krislagstiftning ger i detta avseende åtskilliga exempel. I andra fall kan den korta fristen eller bestämmelsen om retroaktivitet anses försvarlig av särskilda anledningar, såsom att författningen väsentligen vänder sig till en jämförelsevis trängre krets, att den icke berör enskildas rätt eller i varje fall icke länder till inskränkning däri o. s. v. Likväl kvarstår ett betydande antal fall, där de principer, som ligga till grund för de inledningsvis omförmälda författningsbestämmelserna, icke tillbörligen iakttagits. Vid sådant förhållande och som författningarnas utsändande tager en viss tid i anspråk, har utskottet velat understryka önskvärdheten av att, där ej synnerliga skäl till annat föranleda, författningarna vederbörligen kungöras i god tid före ikraftträdandet.»

En av utskottet företagen granskning av de under år 1940 i Svensk författningssamling införda författningarna ådagalägger, att utskottets nyss återopade uttalande icke lett till efterföljd. Sålunda trädde av de av Kungl. Maj:t föregående år efter dechargebetänkandets framläggande utfärdade 680 författningarna (under hela året något över 1,000) endast omkring 100 (under

hela året 140) i kraft fyra veckor eller mera efter kungörandet. I de allra flesta fall bestämdes däremot, antingen att författningarna skulle träda i kraft viss dag inom fyra veckor från kungörandet eller också att ikraftträdandet skulle äga rum »omedelbart», »genast efter utfärdandet» eller dagen efter den, då författningen »enligt därå meddelad uppgift från trycket utkommit i Svensk författningssamling». I något över 100 fall (under hela året 115) fastställdes en frist på 8—27 dagar och i omkring 120 fall (under hela året 170) en frist på 2—7 dagar. I bortåt 300 fall (under hela året 500) skulle ikraftträdandet ske omedelbart eller dagen efter kungörandet. Slutligen skulle närmare 70 författningar (under hela året 90) lända till efterrättelse från ett datum före kungörandet. Även om, såsom konstitutionsutskottet föregående år framhöll, ett snabbt ikraftträdande eller en retroaktiv tillämpning av en författning någon gång kan påkallas av tungt vägande skäl, visa emellertid de anförda siffrorna, att de principer, som ligga till grund för de inledningsvis omnämnda författningsbestämmelserna, icke tillbörligen iakttagits. Utskottet finner sig därför föranlåtet att ånyo understryka betydelsen av att författningar, där ej synnerliga skäl till annat föranleda, vederbörligen kungöras i god tid före ikraftträdandet, vilket utskottet får för riksdagen

omförmåla.

Närvarande: Herrar Hallén, Andersson i Ovanmyra, Holmström, Per Andersson, Herlitz, Fredrik Ström, John Gustavson, Karl August Johanson, Anders Andersson*, Hårdin, Albertsson*, Sven Hansson, Lindmark*, Andersson i Igelboda*, Nordström, Mosesson*, Arnemark, Norén*, Spångberg och Gustafsson i Bogla.*

* Ej närvarande vid justeringen.

Stockholm den 16 maj 1941.

På konstitutionsutskottets vägnar:

HARALD HALLÉN.

Närvarande: Herrar Hallén, Andersson i Ovanmyra, Oscar Gottfrid Karlsson, Holmström, Källman, Per Andersson, Herlitz, Fredrik Ström, John Gustavson, Hårdin, Sven Hansson, Bäckström, Nordström, Arnemark, Hällgren, Spångberg, Nilsson i Norrlångträsk, Hoppe, Kyling och Gustafsson i Bogla.

* Ej närvarande vid justeringen.

Reservationer:

A. Vid särskilda punkter i utskottets memorial.

I.

Vid punkten B av herr *Andersson* i Igelboda, som ansett att utskottet icke bort göra ifrågavarande anmärkning.

B. Reservationsvis framställda yrkanden.

a) Anmärkningsyrkanden enligt § 107 regeringsformen.

II.

(Protokoll över justitiedepartementsärenden.)

av herr *Fredrik Ström*, som anfört följande:

»Då enligt min mening ett flertal konfiskeringar utan rättegång av tryckta skrifter varit stridande mot grundlagen och i övrigt till skada för landet har jag ansett att anmärkning enligt § 107 regeringsformen bort av utskottet göras mot de för åtgärderna ansvariga statsråden.»

III.

av herr *Fredrik Ström*, som ansett, att utskottet bort besluta anmärkning jämlikt regeringsformen § 107 mot regeringens medlemmar under granskningensåret i anledning av såväl den bristande klarheten i som den sena tidpunkten för vissa uttalanden gjorda av regeringen eller dess medlemmar eller av regeringen omedelbart underställda organ i offentliga kommunikéer eller annorledes.

IV.

av herr *Mosesson*, som med instämmande av herrar *Hallén*, *Källman*, *John Björck*, *Fredrik Ström* och *Spångberg* samt fru *Björck* anfört följande:

»I en den 3 maj 1940 dagtecknad, till 'försvarsministern' ställd skrift framförde ett antal värnpliktiga följande klagomål:

'Undertecknade värnpliktiga, inkallade till förstärkt försvarsberedskap för tjänstgöring å Kustflottans depå i Hårsfjärden, få härmed bringa till Försvarsministrernas kännedom följande.

Den 30 april blevo vi underrättade om, att Chefen för Kustflottan beordrat oss att arbeta 1 maj precis som på en vanlig vardag. Den 1 maj kl. 7 på morgonen gingo vi som vanligt till våra arbeten. Efter c:a 2 timmars arbete blevo vi kallade till uppställning, varefter vakthavande officeren uppläste följande order från Chefen för kustflottan:

»När Svenska folket i dag demonstrerar sin eniga vilja till försvar av landet, visar Kfl. genom att bedriva övningar samma vilja i handling. Detta skall uppläsas 1 maj vid övningarnas början.»

Sedan detta uppläst, fingo vi återgå till våra resp. arbeten, som bestodo i rengöring, snickeriarbeten, mönjamålning, reparationsarbeten o. s. v. På eftermiddagen beordrades vi till beklädnadsvård. Vi vilja framhålla, att vi *icke* sysselsattes med övningar till försvar av landet.

Vi, som äro vana vid att fira 1 maj som folkets dag, vår egen dag, kunna ej frigöra oss från den känslan, att vi utsatts för en oerhörd skymf samtidigt som vår regerings föreskrifter blivit föremål för ett uppenbart trots.

Vi få härmed vördsamt anhålla, att en undersökning av det inträffade måtte komma till stånd för vidtagande av åtgärder, så att en upprepning för framtiden icke sker.'

Skriften, som inkom till försvarsdepartementet den 9 maj 1940, infördes i departementschefens diarium.

Chefen för försvarsdepartementet anmodade genom remiss den 16 maj 1940 chefen för marinen att avgiva yttrande i ärendet. Chefen för marinen lät i anledning härav höra chefen för kustflottan, som anförde:

'Innevarande års 1. majfirande hade på grund av det tillspetsade internationella läget fått karaktären av en manifestation från alla lojala partier inom svenska folket att stå eniga inför uppgiften att värna om fosterlandets frihet. Kustflottan deltog i denna folkyttring genom att bedriva övningar för stridsberedskapens höjande, en åtgärd, som var så mycket mera nödvändig, som den gångna stränga vintern medfört en avsevärd nedgång i denna. Med hänsyn till den utrikespolitiska situationen ansåg jag varje dag, under vilken övningar kunde utföras, såsom absolut erforderlig för att sätta kustflottan i stridsdugligt skick. På grund av dessa förhållanden utfärdade jag i klagoskriften omförmäld order samt anbefalldes övningar den 1 maj enligt kflo H.Ö: 18/40.

Vad beträffar arbetena i land å Hårsfjärdens depå, där klagandena förmodligen tjänstgöra, voro dessa inställda med undantag för de målarbeten, som betingades av övningsprogrammets skjutövningar. Ombord utfördes de obligatoriska rengöringsarbetena på fm., under det att em. var anslagen till beklädnadsvård.

Det synes mig icke vara nödvändigt bemöta klagandenas uppfattning, att de på grund av övningarna »utsattes för en oerhörd skymf». Motiven för min order om dessa voro desamma, som förestavat regering och folk att å årets 1. maj giva ett uttryck åt viljan och behovet att stärka försvaret.'

Chefen för marinen, som åberopade vad chefen för kustflottan framhållit, tillade därutöver:

'Visserligen kunna rengöring och beklädnadsvård icke betraktas som övningar av den art, som åsyftas i chefens för kustflottan order, men då, som i detta fall, övriga i kustflottan ingående förband gingo till sjöss och bedrovo övningar utan att få tillfälle till någon ledighet, skulle det icke varit tilltalande att samtidigt medgiva en sådan förmån åt personalen vid Hårsfjärdens depå.'

Å akten finnes följande anteckning:

'Skall, enligt Statsrådet Skölds beslut i beredning ¹⁴/₆ 1940, ej föranleda åtgärd. M. O. skriftligen underrättad härom ²⁰/₆ 1940. Westin.' (Genom vanlig s. k. byråskrivelse.)

(Vid akten finnes fogad en den 31 maj 1940 dagtecknad framställning av chefen för kustflottan, vari denne hemställer, att chefen för marinen ville införskaffa uppgift å ifrågavarande klagandes nummer och namn, enär klagomålen ingivits på sätt — direkt till statsrådet — som står i uppenbar strid mot av chefen för kustflottan med stöd av chefens för marinen skrivelse i ämnet utfärdad order. Uppgiften skulle möjliggöra vederbörandes bestraffning för orderbrott.)

Chefen för marinen anhåller hos chefen för försvarsdepartementet 'om åtgärd'. Å framställningen finnes antecknat: 'Skall enligt Statsrådet Skölds beslut i beredning ¹⁴/₆ 1940 ej föranleda åtgärd. Westin.'

I anledning av chefens för försvarsdepartementet, statsrådet Sköld, underlåtenhet att inför Konungen föredraga ovannämnda klagomål från vissa värnpliktiga hava vi inom utskottet yrkat anmärkning mot nämnda statsrådsledamot. »

V.

(Protokoll över jordbruksärenden.)

av herrar *Hallén, Herlitz, John Björck, Sylwan, Nolin, Nilsson* i Norrlångträsk, *Hoppe* och *Sefve*, som ansett, att utskottet bort anföra följande:

»Den 22 maj 1940 ingav bergsingenjören Ernst Rothelius, Stockholm, till jordbruksdepartementet en ansökan av följande innehåll:

'Hos Eders Kungl. Maj:t får undertecknad för ett under bildning varande bolag göra nedanstående framställning, som därest densamma vinner nådigt bifall och realiserar torde kunna bidra till en praktisk lösning av ett högst aktuellt problem, nämligen tillverkning av träkolsbriketter för gengasdrift av bilar.

Metoden i fråga beskrives i bilagda exposé (Bil. 1).

Specifikation å kostnaderna för en anläggning, avsedd för framställning av 5,000 ton träkolsbriketter per år vid Igelsta, Östertälje, bifogas (Bil. 2). Kontrakt på hela denna kvantitet erhålles omedelbart med Kungl. Arméförvaltningens Intendenturdepartement, som påyrkar, att leveransen skall börja snarast möjligt.

För att kunna uppföra anläggningen och sätta den i drift erfordras ett kapital av kronor 500,000: — och anhåller undertecknad, att Kungl. Maj:t

täcktes bevilja dels ett statsbidrag å kronor 100,000: — och dels ett lån å kronor 200,000: —. Resterande medel kronor 200,000: — kunna då anskaffas genom bankföretag, under förutsättning att som säkerhet ställas bottenförlagsinteckningar i anläggningen till samma belopp. Vid sådant förhållande anhålles, att såsom säkerhet för statslånet godtagas förlagsinteckningar ligande mellan 200,000: — och 400,000: — kronor.'

I skrivelse den 30 maj 1940 till jordbruksdepartementet anförde Aktiebolaget Igelsta Trävaruaktiebolag:

'Vi bekräfta härmed, att vi på av Eder framställd begäran äro villiga lämna Bergsingenjör E. Rothelius förlängd option till den 1 juli 1940, gällande ifrågasatt vidare förhyrande av Igelsta Kolgård. Särskilt avtal av den ¹⁵/₂ 40 bestämmer tiden till den 1 juni 1940, som härigenom förlänges med ytterligare en månad. Detta vårt medgivande gäller under förutsättning att vi få fortsätta eller Rothelius övertager de mindre leveranser och försäljningar av träkol, som för närvarande äro i gång.

Ävenså önska vi att priset på ribbved regleras så, att detsamma bättre överensstämmer med gällande notering på ribbkol.'

Den 31 maj 1940 avgav statens industrikommission remissutlåtande i ärendet, varvid bl. a. anfördes följande:

'Kommissionen, som tagit del av de försöksresultat, som erhållits vid bussdrift med ifrågavarande briketter vid Stockholms spårvägar, har funnit, att briketterna utgöra ett utmärkt bränsle för koleldade gasgeneratorer. Då försörjningen med bilkol visat sig vara en under nuvarande förhållanden svårlost fråga, finner kommissionen det vara synnerligen önskvärt, att den planerade tillverkningen av träkolsbriketter kommer till stånd. Anläggningens produktion under det första året är avsedd att disponeras av Kungl. arméförvaltningen, varjämte statens järnvägar och Stockholms spårvägar anmält sig som köpare av de kvantiteter, som arméförvaltningen eventuellt icke behöver taga i anspråk. Det synes därför vara ett statsintresse, att den vid Igelsta ångsåg påbörjade anläggningen utan dröjsmål fullbordas.

Årsproduktionen skulle komma att uppgå till 5,000 ton, och det med köparna avtalade försäljningspriset till 250 kronor per ton, medan framställningskostnaden beräknats till 176 kronor per ton. Tillverkningen skulle alltså enligt förslagsställarens kalkyler giva ett överskott första året av omkring 375,000 kronor. Med hänsyn härtill synes statsbidrag utan återbetalningsskyldighet ej böra ifrågakomma.

Med stöd av det anförda får kommissionen i underdånighet tillstyrka att, i den mån anläggningarna vid Igelsta fullbordas, statsmedel ställas till bolagets förfogande intill ett belopp av tvåhundrausen kronor i form av lån mot säkerhet med bästa rätt i förlagsinteckningar.'

Den 7 juni 1940 beslöt Kungl. Maj:t på föredragning av departementschefen, statsrådet Pehrsson-Bramstorp, tilldela Rothelius dels statsbidrag å 100,000 kronor och dels statslån å likaledes 100,000 kronor under villkor att statsunderstöden omedelbart överfördes på ett på föranstaltande av Rothelius bildat aktiebolag med ändamål att tillverka och försälja träkol samt enligt den så kallade licalitmetoden framställa träkolsbriketter och bedriva annan därmed sammanhängande verksamhet.

För understödets tillgodonjutande föreskrev Kungl. Maj:t bl. a. att under den tid bolaget åtnjöte statsunderstöd halva antalet ledamöter och supple-

anter i styrelsen för bolaget skulle vara utsedda av statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet, som jämväl skulle utse en av de sålunda utsedda ordinarie ledamöterna att vara styrelsens ordförande. Statslånet finge utanordnas, sedan bolaget till säkerhet för lånet till statskontoret avlämnat dels förlagsinteckningar i bolagets lösa egendom liggande mellan 200,000—300,000 kronor, dels ock vederbörlig skuldförbindelse innefattande jämväl åtaganden i enlighet med vissa i Kungl. Maj:ts beslut givna bestämmelser. Under tiden bolaget åtnjöte statsunderstöd skulle av bolagets produktion av träkolsbriketter intill två tredjedelar hembjudas statsverket. Därest enighet om prissättningen icke kunde ernås mellan bolaget och vederbörande uppköpande statsmyndighet, skulle frågan underställas Kungl. Maj:ts prövning och avgörande. Av köpeskillingen för av statsverket inköpta briketter skulle viss av Kungl. Maj:t efter förslag av bolagets styrelse fastställd procent gå i avräkning å det bolaget tilldelade statsbidraget.

I till jordbruksdepartementet ingiven ansökan den 27 september 1940 anhöll aktiebolaget Träkolsbriketter om ytterligare statsunderstöd till belopp av 150,000 kronor, varav hälften såsom bidrag med återbetalningsskyldighet och hälften som lån mot förlagsinteckningar i bolagets lösa egendom liggande mellan 300,000—400,000 kronor. För understödets tillgodonjutande föreslog bolaget i tillämplig omfattning enahanda villkor och bestämmelser, som de i Kungl. Maj:ts förberörda brev den 7 juni 1940 angivna, dock med visst undantag.

Beträffande bolagets ovan nämnda avtal med arméförvaltningens intendenturdepartement märkes bl. a. följande.

I avtalet den 23 maj 1940 hade preliminär uppgörelse träffats om brikettleveranser till ett fast pris av 250 kronor per ton. Tillverkningskostnaden hade samtidigt angivits till 176 kronor per ton. I en ny kalkyl, daterad den 17 juni 1940, kom bolaget till en tillverkningskostnad å 232 kronor. I denna tillverkningskalkyl vidtogs sedermera en ytterligare höjning, och försäljningspriset kom upp till 340 kronor per ton.

Mellan bolaget och arméförvaltningens intendenturdepartement avslöts där efter ett den 7 och 15 augusti 1940 daterat leveransavtal baserat på ett glidande försäljningspris utgörande 34 öre per kg. briketter vid ett ribbvedspris å 10 kronor per lm^3 vid fabrik.

Jämlikt Kungl. Maj:ts cirkulärskrivelse den 12 juli 1940 med viss föreskrift i fråga om upphandling och arbeten för statens behov överlämnades detta avtal den 17 augusti 1940 till försvarsdepartementet samt remitterades därefter till industrikommissionens prisbyrå. I till Kungl. Maj:t i försvarsdepartementet den 20 september 1940 avgivet yttrande fann sig prisbyrån ej kunna tillstyrka godkännande av leveranskontraktet i dess föreliggande skick.

Den 2 november 1940 blev ärendet av försvarsdepartementet för förnyat utlåtande återremitterat till intendenturdepartementet, varefter nya förhandlingar upptogs med bolaget. I skrivelse den 13 s. m. till chefen för jordbruksdepartementet förklarade sig bolaget berett att sänka brikettpriset till 30 öre per kg. vid ett dagspris å ribbved i allmänna marknaden å 8 kronor per lm^3 . Till detta medgivande fogade bolaget emellertid följande förbehåll. »Då denna prissättning innebär en sänkning under det pris, som bolagets styrelse ansett nödigt med hänsyn till bolagets ekonomiska trygghet, får A.B. Träkolsbriketter, likaledes åberopande förda förhandlingar, förbehålla sig,

att, därest bolaget genom denna prissänkning får svårigheter beträffande sin likviditet eller eljest i ekonomiskt hänseende, svenska staten bereder bolaget behöfliga lättnader i fråga om erläggande av ränta eller amortering på bolagets lån hos svenska staten eller eventuellt ställer nödigt kapital till förfogande.» Sedan avtal den 4 december träffats mellan chefen för jordbruksdepartementet och bolaget om ytterligare statsunderstöd i form av aktieteckning och statsbidrag avlät bolaget den 10 s. m. ny skrivelse i prisfrågan till chefen för jordbruksdepartementet av följande lydelse. »Vid medgivandet om sänkning av brikettpriset till 30 öre var bolaget nödsakat fästa vissa villkor om lättnad och eventuell hjälp i ekonomiskt avseende från statens sida, eftersom prissänkningen innebär en minskning i de av bolagets styrelse såsom nödiga ansedda inkomsterna för bolaget. Sedan nu svenska staten enligt preliminärt avtal blir ägare till aktiemajoriteten $\frac{2}{3}$ av bolagets aktier samt då under allra sista tiden behovet av säkerhetsmarginal för bolaget i ekonomiskt avseende ytterligare accentuerats får A.B. Träkolsbriketter föreslå att det preliminärt överenskomna priset 34 öre fastställs.»

I anledning av återremissen den 2 november överlämnade arméförvaltningens intendenturdepartement den 8 december 1940 dessa skrivelser till chefen för försvarsdepartementet utan eget utlåtande i övrigt. Enligt uppgift från intendenturdepartementet har därefter för dess vidkommande intet i ärendet förekommit.

Den 4 december 1940 upprättades följande förslag till avtal mellan staten och de dåvarande aktieägarna i bolaget, i avtalet kallade 'initiativtagarna'.

§ 1.

Aktiekapitalet i A. B. Träkolsbriketter skall ändras sålunda, att aktiekapitalet utökas genom att staten tecknar för 100,000: — kronor aktier till parikurs. Aktiekapitalet skall alltså utgöra 150,000: — kronor.

Staten lämnar bolaget ytterligare understöd av 50,000: — kronor att utbetalas på samma villkor, som gälla för i kungliga brevet av den 7 juni 1940 omnämnda statsbidraget å 100,000 kronor, dock att statsbidraget å 50,000: — kronor skall av bolaget börja amorteras på i punkt 10 i nämnda kungliga brev föreskrivet sätt, först sedan statsbidraget å 100,000: — kronor till fullo återbetalts.

§ 2.

Herrar Åslund och Nilsson gemensamt skola på bolagets tillverkning erhålla en royalty av 0.3 öre per kg tillverkade briketter i åtta år från fabrikationens igångsättande, vilken royalty dock i varje fall skall utgå intill dess bolaget fabricerat sammanlagt 40,000 ton, dock icke för fabrikation över 40,000 ton, även om denna siffra nåtts före utgången av åttaårsperioden.

Svenska staten skall äga rätt att före den 1 januari 1942 av initiativtagarna övertaga nom. 50,000: — kronor aktier i bolaget till parikurs.

§ 3.

Intill dess royaltyn till fullo betalats skall följande gälla: Bolagets styrelse består av sex ledamöter, varav tre, däribland ordföranden, utses av statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet och tre av initiativtagarna. Initiativtagarna utse en revisor i bolaget och Svenska staten en revisor.

§ 4.

§ 5.

Initiativtagarna förbinda sig en för alla och alla för en till följande:

- a) _____
- b) Initiativtagarna skola på allt sätt bidra till anskaffande av maskiner, underhandlingar med utländska fabriker samt med ingenjör Tetmaier eller annan utländsk expert, varmed de kunna hava förbindelser, samt överhuvud taget göra allt vad på dem ankommer för att bolagets fabrikation skall komma till stånd och fungera tillfredsställande. Härvid gäller den av direktör Åslund lämnade utfästelsen jämväl för A. B. Matadorverken, som innehar ensamförsäljningen för Sverige såväl för firman Carl Gasch, Chodau, som tillverkar brikettpressar, som firman Ignis-Hüttenbau-Aktien-Gesellschaft, Teplitz-Schönau, som tillverkar destillationsugnar.
- c) Herrar Åslund, Nilsson och Rothelius bekräfta en för alla och alla för en de utfästelser, som de lämnat i handling av den 22 oktober 1940 och som lyder sålunda:

'Undertecknade bekräfta härmed

dels att den eventuella ersättning, som kan utgå till herrar H. Bergström, Edvard Brehmer eller ingenjör Ernst Nordström för att A. B. Träkolsbriketter skall kunna få använda sig av »licalit»-metoden, skall av oss en för alla och alla för en helt betalas utan något krav mot A. B. Träkolsbriketter,

och dels att vi garantera att A. B. Träkolsbriketter utan hinder av »Licalit», Internationale Holzkohlen-Brikettierungs-Holding A. G., eller annan, kan och får använda »licalit»-metoden och -namnet vid sin fabrikation och försäljning.

Stockholm den 22 oktober 1940.

Richard Nilsson.

C. Åslund.

Ernst Rothelius.

d) _____

Den 6 december 1940 beslöt Kungl. Maj:t på föredragning av departementschefen, statsrådet Pehrsson-Bramstorp, avlåta proposition (nr 82) till riksdagen angående statens tecknande av aktier i Aktiebolaget Träkolsbriketter. I propositionen redogjordes för det av Kungl. Maj:t den 7 juni 1940 avgjorda ärendet samt gavs en resumé av ovannämnda avtalsförslag.

Departementschefen anförde:

»I nuvarande krissituation är det uppenbarligen av största betydelse att möjligheterna att inom landet framställa bränslen, som kunna ersätta bensin, omsorgsfullt tillvaratagas. De briketter, som skola tillverkas av här ifrågasvarande bolag, äro avsedda för detta ändamål. Innan Kungl. Maj:t beviljade de förut omnämnda understöden till bolaget å tillhoppa 200,000 kronor inhämtades yttrande i ärendet från statens industrikommission. I sitt yttrande anförde kommissionen att denna, som tagit del av de försöksresultat, som erhållits vid bussdrift med ifrågasvarande briketter vid Stockholms spårvägar, hade funnit att briketterna utgjorde ett utmärkt bränsle för koleldade gasgeneratorer samt att kommissionen funne det synnerligen önskvärt att den planerade tillverkningen komme till stånd. Enligt kommissionens uppfattning vore det ett statsintresse att den påbörjade anläggningen utan dröjsmål fullbordades. Såsom framgår av vad bolaget anfört är det emellertid för att verksamheten skall kunna igångsättas erforderligt att statsmakterna tillskjuta ytterligare kapital. Enligt bolagets uppgift erfordras ett belopp av 150,000 kronor, vilket bolaget hemställt skulle tilldelas bolaget dels såsom bidrag och dels såsom lån. Vid övervägande av bolagets framställning har jag

kommit till den uppfattningen att statsintressena i föreliggande fall bäst tillgodoses, därest statens bistånd till bolaget får den formen, att staten ingår såsom delägare i bolaget genom tecknande av aktier i detsamma. Det är nämligen önskvärt, att staten i de fall, där den inträder såsom riskbärare, också tillförsäkras rätt till viss andel i uppkommande vinst. Staten skulle vidare få större möjligheter att kontrollera bolagets verksamhet samt utöva det inflytande över densamma som må påkallas av statens intresse såsom långgivare och avnämare av bolagets produktion. Ett belopp av 100,000 kronor torde böra insättas i bolaget av staten genom aktieteckning. De närmare villkoren för aktieteckningen torde få bestämmas av Kungl. Maj:t. Återstoden av bolagets behov av kapital torde kunna täckas genom att bolaget erhåller ytterligare bidrag eller lån. Denna fråga torde jag framdeles få underställa Kungl. Maj:ts prövning. För teckning av aktier torde erforderligt belopp böra utgå från det å riksstaten för innevarande budgetår uppförda reservationsanslaget till Åtgärder för ökad användning av inhemskt motorbränsle m. m. Det tecknade beloppet torde få bokföras å fonden för statens aktier såsom helt avskrivet.

Under återopande av det anförda hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen medgiva

att för teckning av aktier i Aktiebolaget Träkolsbriketter ett belopp av 100,000 kronor må tagas i anspråk från det å riksstaten för budgetåret 1940/41 uppförda reservationsanslaget till Åtgärder för ökad användning av inhemskt motorbränsle m. m.»

Andra särskilda utskottet yttrar i sitt utlåtande (nr 74) bl. a.:

»Enligt utskottets mening hade det varit önskvärt, om Kungl. Maj:ts ifrågasvarande förslag varit utrett på ett mera uttömmande och klargörande sätt. Utskottet har likväl icke velat motsätta sig bifall till förslaget och får alltså hemställa,

att riksdagen må medgiva, att för teckning av aktier i Aktiebolaget Träkolsbriketter ett belopp av 100,000 kronor må tagas i anspråk från det å riksstaten för budgetåret 1940/41 uppförda reservationsanslaget till Åtgärder för ökad användning av inhemskt motorbränsle m. m.»

Sex utskottsledamöter avgåvo följande reservation:

»Den i förevarande proposition förebragta utredningen synes icke utskottet vara så uttömmande och klargörande, att utskottet funnit sig kunna på grundval av densamma tillstyrka bifall till Kungl. Maj:ts ifrågasvarande förslag. Under den korta tid, som stått utskottet till buds, har utskottet icke heller haft möjlighet att inhämta de kompletterande uppgifter, som synts utskottet önskvärda för frågans bedömning. Med hänsyn härtill finner utskottet sig böra hemställa,

att riksdagen må avslå Kungl. Maj:ts ifrågasvarande proposition.»

En utskottsledamot avgav blank reservation.

Departementschefen yttrade i riksdagsdebatten bl. a.:

'Då vederbörande ansökte om ett bidrag på 300,000 kronor i avsikt att bilda ett bolag för att sätta i gång den verksamhet, som omnämndes i ansökan, remitterades ärendet till industrikommissionen. Industrikommissionen, som synade det hela, tillstyrkte ett belopp av 200,000 kronor, och vederbörande tilldelades också detta belopp med villkor att Kungl. Maj:t skulle få insätta vissa representanter i styrelsen. Därefter bildades bolaget. Huruvida de naturaprestationer, som skola motsvara en viss del av aktiekapitalet, representera det värde som angivits, kunde självfallet jordbruksdepartementet inte undersöka, så länge bolaget icke var bildat. När industrikommissionen avgav sitt yttrande innebar detta också, att det borde beviljas ett anslag för denna verksamhet, därest ett bolag av berörd art bildades. Om nu riksdagen beslutar att staten skall ingå som aktieägare, skall alldeles självfallet en undersökning vidtagas för att utröna, huruvida det kontant satsade beloppet jämte de naturaprestationer, som gjorts, svara mot det uppgivna värdet. De sakkunniga på området få bedöma riktigheten härav.'

'Då bolaget hade bildats och aktieägarna utsett styrelserepresentanter och Kungl. Maj:t utsett sina representanter i styrelsen uppdrogs det åt styrelsen att göra en utredning av hela ärendet, beträffande såväl platsen som anläggningen i övrigt och alla erforderliga maskiner.'

'Vid prövningen av bolagets framställning om ökat anslag menade vi, att om staten i enlighet med myndigheternas tillstyrkande skulle satsa ytterligare pengar, vore det bättre att staten förvärvade ett större inflytande på bolagets verksamhet. Visserligen hade staten redan bestämmänderätten inom styrelsen, men bolagsstämman kunde ju kullkasta styrelsens beslut. Om emellertid staten blir aktieägare och innehar aktiemajoriteten, blir det ju möjligt att även vid stämman tillgodose vad som ur statens synpunkt kan befinnas önskvärt. Det har därför under tiden förts förhandlingar, huruvida företaget skulle erhålla ett ytterligare bidrag — det gällde nu 150,000 kronor, medan i våras bolaget begärde 300,000 kronor och 200,000 kronor beviljades. Av beloppet på 150,000 kronor motiverades 50,000 kronor med de ökade kostnaderna. Då vi som sagt kommo till den uppfattningen, att det vore riktigare att staten blev aktieägare, gällde det naturligtvis att förhandla med vederbörande beträffande de villkor, varpå detta skulle genomföras. Därvidlag gjorde sig nu, såsom brukar vara fallet, olika intressen gällande, och det hela resulterade i den överenskommelse, som i korthet angivits.'

'Jag medger gärna att framställningen inte var så uttömmande, som riksdagen kanske skulle ha önskat, men vi menade, att vi genom företagens styrelse kunde tillhandahålla utskottet de upplysningar som utskottet ytterligare behöfde för att taga ståndpunkt till frågan. Det resultat, som vi kommo till, är angivet i propositionen. Det är självfallet att om riksdagen sätter strängare villkor, får Kungl. Maj:t ta upp nya överläggningar med vederbörande intressenter.'

'Det står angivet i propositionen att industrikommissionen tillstyrkt det förut lämnade understödet. Det beviljades med återbetalningsskyldighet för hela beloppet på 200,000 kronor i enlighet med industrikommissionens förslag. Att icke industrikommissionen hörts beträffande frågan, huruvida staten skall teckna aktier, beror på att jag ansett, att Kungl. Maj:t bör kunna taga ståndpunkt till denna sak och förelägga riksdagen förslag därom. Anser riksdagen, att staten icke bör teckna aktier i företaget, kan ju riksdagen säga nej till förslaget.'¹

¹ I övrigt hänvisas beträffande riksdagsdebatten till riksdagens protokoll FK/20 och AK/21

I riksdagens skrivelse den 19 december 1940 (nr 93) i anledning av förevarande proposition yrkades bl. a.:

'Enligt riksdagens mening hade det varit önskvärt, om Kungl. Maj:ts ifrågavarande förslag varit utrett på ett mera uttömmande och klargörande sätt. Riksdagen har likväl icke velat motsätta sig bifall till förslaget, men förutsätter, att Kungl. Maj:t innan medlen disponeras för det av Kungl. Maj:t här avsedda ändamålet verkställer den ytterligare utredning i ärendet, som synes vara av omständigheterna påkallad. Under åberopande av vad sålunda anförts får riksdagen anmäla, att riksdagen medgivit, att för teckning av aktier i Aktiebolaget Träkolsbriketter ett belopp av 100,000 kronor må tagas i anspråk från det å riksstaten för budgetåret 1940/41 uppförda reservationsanslaget till Åtgärder för ökad användning av inhemskt motorbränsle m. m.'

Den 14 februari 1941 beslöt Kungl. Maj:t på föredragning av departementschefen, statsrådet Pehrsson-Bramstorp,

dels godkänna ovan intagna avtal mellan svenska staten och aktieägarna i aktiebolaget Träkolsbriketter rörande statens medverkan i bolaget och villkoren härför, dock med följande ändrade lydelse av § 2 första stycket:

§ 2.

Herrar Åslund och Nilsson gemensamt skola på bolagets tillverkning erhalla en royalty av 0.15 öre per kg tillverkade briketter i åtta år — med nedan angiven inskränkning — från fabrikationens igångsättande, vilken royalty i varje fall skall utgå intill dess bolaget fabricerat sammanlagt 40,000 ton, dock icke för fabrikation utöver 40,000 ton, även om denna siffra nåtts före utgången av åttaårsperioden. Den sålunda utgående royaltyn skall emellertid tillföras bolaget intill dess bolaget härigenom erhållit ett belopp av elvatusentvåhundrafemtio (11,250) kronor, varefter utgående royalty utbetalas till herrar Åslund och Nilsson,

dels ock bemyndiga chefen för jordbruksdepartementet bl. a. att till ett nominellt belopp av etthundratusen (100,000) kronor för Kungl. Maj:t och kronan teckna aktier i aktiebolaget Träkolsbriketter. Vidare fann Kungl. Maj:t gott tilldela aktiebolaget Träkolsbriketter ett ytterligare statsbidrag å femtusetusen (50,000) kronor.

I statsrådsprotokollet meddelas bl. a., att efter riksdagens i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 82 till 1940 års urtima riksdag fattade beslut ytterligare underhandlingar förts med aktiebolaget Träkolsbriketter.

*

Vid beredning av E. Rothelius' ansökan om statsbidrag har yttrande ej inhämtats från annan myndighet än statens industrikommission. Med hänsyn till ärendets karaktär och omfattning förefaller naturligt att jämväl andra myndigheter bl. a. ingenjörsakademien blivit hörda. I propositionen är industrikommissionens yttrande och andra för sakens bedömande väsentliga omständigheter endast ofullständigt återgivna. Med den ställning industri-

kommissionen intog beträffande understödsformen, understödsbeloppet och kravet på säkerhet förutsatte kommissionen uppenbarligen att staten borde träda emellan endast som långgivare men ej som risktagare. Genom sitt beslut den 7 juni 1940 frångick Kungl. Maj:t detta ställningstagande utan att verkställa annan därav påkallad utredning rörande företagets ekonomiska förutsättning. Dylig utredning förutsattes i stället skola i efterhand företagas av de av Kungl. Maj:t utsedda styrelseledamöterna. Härigenom ikläddes staten uppenbara risker samtidigt som de fördelar, som statens bort intaga i egenskap av förlagsgivare, icke blevo tillvartagna. Av samma anledning förutsattes de av Kungl. Maj:t utsedda styrelseledamöterna vid de uppgörelser de i olika hänseenden hade att träffa i en ogynnsam förhandlingsställning. Ej heller i samband med Kungl. Maj:ts senare beslut den 6 december 1940 angående teckning av aktier företogs någon egentlig utredning rörande företagets ekonomiska förutsättningar. Sedan föregående beslut hade likväl vägande anledningar härtill förekommit såväl beträffande omständigheterna vid bolagets bildande, bolagets ökade finansieringsbehov, initiativtagarnas anspråk på royalty som den svävande frågan om prissättningen av bolagets brikettleveranser till arméförvaltningen.

På grund av vad sålunda anförts har utskottet funnit sig böra besluta anmärkning mot föredragande departementschefen, statsrådet Pehrsson-Bramstorp, vilket utskottet får för riksdagen

anmäla.»

VI.

(Protokoll över folkhushållningsärenden den 28 juni 1940.)

av herrar *Holmström, Herlitz, Nolin och Sefve*, som anförde:

»Den 28 juni 1940 utfärdade Kungl. Maj:t kungörelse (nr 650) angående reglering av importpriserna å stenkol och koks m. m. De grundläggande bestämmelserna i kungörelsen äro av följande lydelse:

1 §.

Inom statens bränslekommission skall inrättas en särskild clearingkassa för reglering på sätt i denna kungörelse stadgas av importpriserna å stenkol, koks och kolbriketter.

Vad i kungörelsen stadgas skall icke gälla varuparti, som införes till riket under sådana förhållanden, att jämlikt kungörelsen den 15 september 1939 (nr 653) angående reglering av införseln av stenkol och koks m. m. tillstånd till införseln icke erfordras.

2 §.

För prisregleringens genomförande fastställer bränslekommissionen avräkningspriser å de i 1 § angivna varuslagen, cif svensk hamn.

Avräkningspriserna skola fastställas för viss bestämd tidsperiod, dock att bränslekommissionen skall äga att, när förhållandena därtill föranleda, företa ändring i prissättningen före den angivna tidsperiodens utgång.

Avräkningspriserna böra i möjligaste mån fastställas så, att vad som beräknas skola jämlikt bestämmelserna i 3 § första stycket utbetalas från clearingkassan motsvarar vad som beräknas komma att jämlikt samma författningsrum till kassan inflyta.

3 §.

Det åligger den, som importerar vara, som i 1 § sägs, till lägre pris cif svensk hamn än gällande avräkningspris, att till clearingkassan betala skillnaden. Den som importerar sådan vara till högre kostnad än avräkningspriset är berättigad att från clearingkassan erhålla gottgörelse för det överskjutande beloppet. Det ankommer på bränslekommissionen att fastställa det belopp importören har att betala till eller erhålla från kassan. Vid beloppets fastställande skall hänsyn ej tagas till sådan kostnad i samband med importen, som prövas ej hava varit erforderlig.

Då ansökan ingives till bränslekommissionen om tillstånd att till riket införa varan, skall därvid fogas en förbindelse av importören att till clearingkassan vid anfordran betala det belopp, varmed importkostnaden må understiga avräkningsvärdet.

4 §.

Därest vid regleringens upphörande överskott föreligger hos clearingkassan, skall detta inlevereras till statsverket genom insättning å statsverkets checkräkning i riksbanken för statskontorets räkning.

Vi sakna anledning att ur saklig synpunkt bedöma den av Kungl. Maj:t vidtagna åtgärden, som åsyftar åstadkommande av prisutjämning med avseende på vissa viktiga förnödenheter. Däremot anse vi, att ur konstitutionell synpunkt erinringar kunna göras mot densamma.

Sedd ur konstitutionell synpunkt innebär den genom kungörelsen anordnade clearingen (se särskilt 3 §), att utan riksdagens samtycke en pålaga lägges på vissa importörer, och att, likaledes utan riksdagens samtycke, de på sådant sätt influtna medlen användas till subventioner åt andra importörer. Det kan då med skäl frågas, huru åtgärden kan förenas med regeringsformens stadganden dels om riksdagens makt över skatter, allmänna avgifter och andra pålagor (regeringsformen 57, 60 och 73 §§), dels om dess makt över statsutgifterna.

Det kan icke med fog göras gällande, att riksdagen i själva verket givit Kungl. Maj:t ett bemyndigande, som täckte den ifrågavarande åtgärden. Bemyndigandet skulle i så fall inneslutas i de uttalanden, som av 1939 års urtima riksdag gjordes med anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 15 ang. reglering av prisbildningen på stenkol m. m.; riksdagen gav här sitt godkännande av en av Kungl. Maj:t framlagd plan för åstadkommande av

viss prisreglering på nämnda område. Det är emellertid att märka att det här var fråga om en på avtalsmässig väg, med begagnande av ett av riksdagen anvisat anslag, åstadkommen reglering. Vad i sådant sammanhang uttalades kan ej åberopas som stöd för en nio månader senare tvångsvis genomförd reglering.

Det kan icke heller påstås, att de nyss åberopade stadganden, som regeringsformen innehåller till skydd mot medborgarnas belastande genom ensidiga åtgärder av Kungl. Maj:t, skulle sakna tillämpning av den grund, att vad som på sådant sätt inflyter avsetts att åtminstone i huvudsak användas till subventionerande av andra medborgare. På sätt påvisats i en vid innevarande riksdag i första kammaren väckt motion nr 221, är en sådan tankegång helt främmande för regeringsformen. Det är också uppenbart, att den skulle leda till de mest äventyrliga konsekvenser, om den vunne erkännande.

Det torde slutligen böra framhållas — likaledes under hänvisning till nyssnämnda motion — att Kungl. Maj:ts ifrågavarande åtgärd icke kan ur konstitutionell synpunkt rättfärdigas med åberopande av att, då Kungl. Maj:t anses befogad att meddela importförbud, Kungl. Maj:t också skulle vara oförhindrad att såsom villkor för erhållande av importlicens stadga exempelvis fullgörandet av ekonomiska prestationer till staten. Den rätt att stadga importförbud, som kan tillkomma Kungl. Maj:t, sträcker sig icke så långt. Det är ju också uppenbart, att om så vore fallet riksdagens makt över tullarna vore illusorisk.

Vi förbise icke, att det i tider sådana som de nuvarande understundom kan vara nödvändigt, att Kungl. Maj:t riksdagen oåtspord vidtager en åtgärd som egentligen skulle ankomma på riksdagens godkännande. Ett sådant läge synes emellertid i förevarande fall ej hava varit för handen. Frågan väcktes redan genom en framställning av industrikommissionen den 20 mars 1940. Om departementschefen i god tid övervägt, huruvida åtgärder i angiven riktning kunde bliva behöfliga, hade det, så vitt vi kunnat bedöma, väl låtit sig göra att, innan riksdagens arbeten avslutades, underställa frågan dess bedömande.

På grund av vad nu anförts hava vi yrkat, att utskottet jämlikt 107 § regeringsformen skulle göra anmärkning mot föredragande departementschefen statsrådet Eriksson.»

VII.

(Protokoll över folkhushållningsärenden.)

av herr *Herlitz*, som anförde:

»Enligt kungörelserna den 21 mars 1940 (nr 160) angående reglering av handeln med kaffe och te, den 9 april 1940 (nr 191) angående reglering av handeln med socker, den 10 maj 1940 (nr 318) angående reglering av handeln med margarin och vissa andra fettvaror, den 10 maj 1940 (nr 320) angående reglering av handeln med tvål och såpa samt vissa andra tvätt- och rengöringsmedel, den 19 augusti 1940 (nr 794) angående reglering av han-

deln med stenkol och koks m. m., den 31 augusti 1940 (nr 795) angående reglering av handeln med vissa kraftfodermedel, den 31 augusti 1940 (nr 809) angående reglering av brödsädsförbrukningen, den 13 september 1940 (nr 841) angående reglering av handeln med smörjmedel, den 4 oktober 1940 (nr 858) angående reglering av fläskförbrukningen, den 6 december 1940 (nr 976) angående reglering av handeln med ris och risgryn, den 13 december 1940 (nr 999) angående reglering av handeln med fodersäd, den 20 december 1940 (nr 1028) angående reglering av handeln med matfett och den 20 december 1940 (nr 1029) angående reglering av handeln med vissa fett råvaror m. m. åligger det yrkesmässig tillverkare eller försäljare av i kungörelserna angivna varor att i närmare angiven utsträckning tillhandahålla vederbörande krisorgan vissa uppgifter angående rörelsen. Vidare stadgas bl. a., att den, som underlåter att efterkomma sådan uppgiftsskyldighet, skall vara förfallen till böter, från och med 15 till och med 300 kronor. Länsstyrelse äger ådöma böter, som nu sagts. — Samtliga dessa författningar hava utfärdats på folkhushållningsdepartementets föredragning.

Såsom bekant gäller i vår rätt den regeln, att straff skola ådömas av allmän domstol. Man har ansett det angeläget, att de ur olika synpunkter ömtåliga frågorna om straffansvar prövas i rättegångsväg, med de särskilda garantier för en ur rättssäkerhetssynpunkt tillfredsställande prövning som denna ordning erbjuder. Då man avvikit från denna grundsats, har det regelmässigt varit av särskilda skäl. Då exempelvis K. B. har att utdöma straff för vissa förseelser enligt taxeringsförordningen (144 § jämförd med 142 §), är det fråga om förseelser, som endast medföra mycket låga böter. Utredningen torde också i regel vara synnerligen enkel. Någon straffmätning ifrågakommer ej heller; bötesbeloppet är fixerat (25 kronor); jfr k. prop. 1927: 210 s. 285.

Då nu, i viss anslutning till taxeringsförordningen, K. B. satts att döma över förseelser, som i viss mån äro att jämföra med dem som avses i nämnda förordning, har emellertid K. B. tillagts en funktion av betydligt mera maktpåliggande beskaffenhet. Det föreligger en betydande marginal mellan bötesmaximum och bötesminimum. Det blir sålunda fråga om en ganska vittgående straffmätning, därvid det ankommer på K. B. att efter straffrättsliga principer bedöma brottets svårhetsgrad och graden av skuld. Detta är en för länsstyrelserna ganska främmande uppgift. Jag vill icke bestrida, att det möjligen kunde finnas lämpligt att i större utsträckning än hittills skett åt K. B. anförtro uppgiften att utdöma straff för förseelser, som nära sammanhänga med förvaltningens verksamhet; jag förbiser ej heller att K. B. i andra lägen har att träffa avgöranden, som kännbart beröra enskild rätt. Men en oeftergivlig förutsättning för en sådan överflyttning bör vara, att garantier skapas för en utredning, som ur rättssäkerhetssynpunkt till fullo motsvarar den som åstadkommes i rättegångsmål. Några sådana garantier hava emellertid icke genom de nu ifrågavarande författningarna skapats.

På grund av vad nu anförts har jag yrkat att utskottet jämlikt 107 § regleringsformen skulle göra anmärkning mot departementschefen statsrådet Eriksson.»

VIII.

av herr *Herlitz*, som anförde:

»Vid granskningen av statsrådsprotokollen har utskottet sökt bilda sig en översikt över den ledning av kristidskommissionernas verksamhet som från Kungl. Maj:ts sida blivit utövad. Särskilt har utskottet i sådant syfte tagit del av folkhushållningsdepartementets protokoll. Det är därför i synnerhet iakttagelser från detta departement som kunna framläggas; så vitt jag kunnat finna, har emellertid förhållandet i stort sett gestaltat sig på samma sätt inom andra departement.

I första hand bestämmas kommissionernas uppgifter och befogenheter av de för dem utfärdade, i Svensk författningssamling publicerade instruktionerna. Dessa angiva emellertid endast i allmänna ordalag, vad som ankommer på kommissionerna. Särskilt lämna de intet omedelbart stöd för åtgärder, som på ett eller annat sätt ingripa i de enskildes rätt och frihet. Vad kommissionerna i dylikt hänseende kunna åtgöra, beror av särskilda av Kungl. Maj:t meddelade föreskrifter. Sådana föreskrifter hava också meddelats i synnerlig omfattning. Särskilt hava de tagit sig den formen, att då genom kungörelser om beslag eller »regleringar» de enskildes förfoganderätt över dem tillhöriga varor på ett eller annat sätt begränsats, därtill knutits det förbehållet, att de må förfoga över dem enligt vad vederbörande kommission bestämmer. Det heter t. ex. att införsel utan hinder av införselbud får äga rum efter licens av en kommission, att man får förfoga över beslagtagna varor i den ordning och på de villkor en kommission bestämmer o. s. v. I och för sig innebära dessa författningar, att sedan Kungl. Maj:t bestämt, att vissa i dem angivna varor skola vara underkastade regleringar, det ankommer på vederbörande kommission att fullt självständigt genomföra regleringarna. Man kunde förmoda, att Kungl. Maj:t skulle, vid sidan av författningarna, meddela närmare föreskrifter om huru regleringarna skola genomföras. Men endast i sällsynta undantagsfall förekomma beslut av sådant innehåll i statsrådsprotokollen. Såsom exempel kan anföras Kungl. Maj:ts beslut angående brödsädsregleringen den 31 augusti 1940 sådant det återgives i statsrådsprotokollet: 'I enlighet med föredragandens av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan behagar Hans Maj:t Konungen uti ärendena 1:o)—5:o) fatta det beslut, som vid varje ärende finnes antecknat. — — — 5:o). I skrivelse den 27 augusti 1940 har statens livsmedelskommission gjort framställning om reglering av brödsädsförbrukningen m. m. Kungl. Maj:t förordnar att kungörelse angående reglering av brödsädsförbrukningen av den lydelse bilaga vid detta protokoll utvisar (S. F. S. nr 809) skall i vanlig ordning utfärdas.' Kommissionerna hava sålunda i regel inga andra gränser för sina befogenheter och sitt ansvar än dem som framgå av de allmänna författningarna.

Detta innebär, att en mångfald spörsmål av den mest fundamentala betydelse för folkhushållningen helt undandragas regeringens avgörande och ansvar och läggas under kommissionernas. Det är sålunda de som hava att

avgöra, i vilken omfattning licensgivning och tillstånd i andra former (t. ex. genom ransonering) skall meddelas. De bestämma t. ex., i vilken utsträckning export av en viss vara skall få äga rum, eller hur sträng hushållning som — med hänsyn till möjligheterna för produktion inom landet och import samt till föreliggande behov o. s. v. — skall genomföras med en vara på vilken knapphet råder. Det ankommer på dem att fritt väga mot varandra de anspråk som från skilda håll resas på sådana förmåner, över vilka de råda, från konkurrerande exportörer och importörer, från skilda medborgargrupper eller näringsgenar, som äro i behov av en under ransonering ställd vara, o. s. v. De hava bl. a. att avgöra, i vad mån handeln med en viss vara skall förbehållas en viss organisation. Och i den mån staten för sådant ändamål eller för något annat därmed jämförligt träder i samarbete med en organisation, är det ej Kungl. Maj:t utan kommissionen, som avgör, huru detta samarbete skall gestaltas. Den allmänt förekommande befogenheten att föreskriva ordning och villkor för överlåtelser ger åt kommissionerna möjlighet att i många olika hänseenden ingripa reglerande, så t. ex. med avseende på priser. De former, i vilka medborgarna hava att hänvända sig till myndigheterna för erhållande av olika slags tillstånd m. m., och formerna för sådana ansökningars prövning bero likaledes helt av kommissionerna.

Det ligger i öppen dag, att regeringen ingalunda kan i enskildheter taga ståndpunkt till folkhushållningens mångahanda problem; ett betydande mått av handlingsfrihet och ansvar måste ges åt kommissionerna. Det måste särskilt vara möjligt för dem att snabbt genomföra ändringar i vidtagna dispositioner. Men detta utesluter icke, att regeringen kunde i väsentligt större omfattning än nu sker angiva allmänna riktlinjer för den politik kommissionerna hava att bedriva; bestämmandet av sådana riktlinjer torde få anses tillhöra den ledning, som bör ankomma på den ansvariga regeringen. Vad ovan anförts innefattar en antydning om åtskilliga spörsmål, som sålunda bort kunna göras till föremål för avgöranden av Kungl. Maj:t — låt vara med möjlighet till avvikelser i särskilda fall eller i oförutsedda lägen. Mången gång skulle beslutet säkerligen kunna erhålla den enkla formen, att Kungl. Maj:t förklarar en av vederbörande kommission framlagd plan i huvudsak skola lända till efterrättelse.

Det måste visserligen förutsättas, att vid sidan av de beslut, som redovisas i statsrådsprotokollen, formlösa förbindelser upprätthållas mellan regeringen och kommissionerna, i det att regeringens ledamöter under hand antingen på framställning från kommissionerna godkänna de riktlinjer, som dessa hava för avsikt att fullfölja, eller konkreta åtgärder de ämna vidtaga, eller också självmant ingripa med direktiv och anvisningar. Men i den mån sådana för svensk statsrätt främmande föranstaltningar förekomma, medföra de icke, att ansvaret lägges där det bör läggas, d. v. s. hos regeringen. De äro för det första formellt sett utan betydelse; de rubba icke heller det förhållandet, att inför allmänheten kommissionerna framstå såsom till väsentliga delar ensamma ansvariga för krispolitiken.

Kravet på att regeringen tager det fulla ansvaret för krispolitiken kan måhända i närvarande läge synas mindre betydelsefullt. Men skulle svårare förhållanden inträda — i det att en eller annan gren av kristidshushållningen råkar i allvarliga svårigheter — är det av stor vikt om ansvaret för den politik, som regeringen bort leda — och som den väl också delvis, låt vara blott under hand, lett — också bäres av regeringen.

På grund av vad nu anförts har jag yrkat att utskottet jämlikt 107 § regeringsformen skulle göra anmärkning mot vederbörande statsråd.»

b) Yrkanden om omförmäländen.

IX.

av herrar *Hallén, Andersson* i Ovanmyra, *Per Andersson, John Björck, Bror Nilsson, Andersson* i Igelboda, *Nilsson* i Norrlångträsk, *Sefve* och *Gustafsson* i Bogla, som, med anslutning i huvudsak till de synpunkter som anförts i herr *Herlitz'* under punkten VIII upptagna reservation, ansett att det i denna reservation berörda förhållandet bort göras till föremål för en omförmälan till riksdagen.

X.

av herr *Nilsson* i Göteborg, som med instämmande av herrar *John Björck, Karl August Johanson* och *Spångberg* ansett, att utskottet bort göra följande omförmälan:

»En granskning av en inom utskottet utarbetad sammanställning av uppgifter angående de till ledamöter, befattningshavare m. fl. inom de centrala krisorganen utgående, av Kungl. Maj:t fastställda arvoden ger vid handen, att arvoden för fullgörande av inbördes likvärdiga arbetsuppgifter kunna variera med förhållandevis stora belopp utan att särskilda skäl för en sådan ojämnhet synas kunna åberopas. Vidare har utskottet uppmärksammat vissa fall, där uppgifternas art och omfattning icke gärna kunnat motivera så högt tilltagna arvoden som de av Kungl. Maj:t fastställda. Ofta nog borde — såsom redan 1940 års lagtima riksdag framhållit (skrivelse nr 11) — en tillämpning av kommittékungörelsens bestämmelser för sakkunnigupdrag kunnat bereda skälig gottgörelse för det utförda arbetet. För ernående av mera tillfredsställande förhållanden på förevarande område hade en allmän översyn bort företagas från Kungl. Maj:ts sida, vilket utskottet funnit böra för riksdagen

omförmälas.»